

Materialisme versus immaterialisme

Een nieuwe breuklijn in de politiek?

Marc Van Peel

CVP-volksvertegenwoordiger

CVP-voorzitter Van Hecke deed stof opwaaien toen hij een nieuwe breuklijn meende te ontwaren in het Vlaamse politieke landschap: de scheidingslijn tussen materialistische en immaterialistische partijen. Een echte politieke breuklijn is dat niet, zegt Marc Van Peel. Het is wel een criterium waarmee je kan peilen hoe diep het water is tussen de Vlaamse politieke partijen.

Toen CVP-voorzitter Van Hecke in de marge van *De slogans voorbij* de Vlaamse politieke partijen indeelde in materialistische (SP en VLD) en niet-materialistische partijen (CVP, VU en Agalev) lokte dat schampere commentaren uit, niet in het minst van de zogenaamde 'materialisten' zelf. Ook enkele perscommentatoren spuiden genadeloze kritiek op die indeling. "Wat mij erin stoorde was niet zozeer de actualisering van een christen-democratisch gedachtengoed, maar de ronduit idiote breuklijn die hij ontdekte: de immateriële waardenpartijen CVP, VU en Agalev tegenover de materialisten van de SP en VLD", aldus Yves Desmet [1]. En Frans Verleyen vond: "Indien hij het nog niet weet, zou de voorzitter moeten leren dat immateriële waarden slechts zeer gedeeltelijk door partijpolitici kunnen worden voorgehouden. Hun taak ligt niet in het uitoefenen van moreel leiderschap - daar bestaan andere krachtbronnen voor - maar in het zowel voorkomen als stilleggen van conflicten die elke dag en in alle tijden tussen voor elkaar onbekende mensen ontstaan. Men noemt dat ook het handhaven van de openbare orde of de zorg voor het algemeen belang. Dat laatste bestaat

met name uit een zo groot mogelijke afwezigheid van lijden of onbehagen dat in ieder sociaal verkeer wordt veroorzaakt. Daarom is de indeling van partijen volgens een hoge of lage graad van materialisme onzin" [2].

Niet iedereen schijnt dus de visie van de CVP-voorzitter te delen. De scherpe reacties zijn echter gedeeltelijk te wijten aan drie misverstanden, die de discussie hypothekeren.

Materialisme en immaterialisme

Het eerste misverstand heeft te maken met de inhoud van de termen materialisme en immaterialisme. In het dagelijkse taalgebruik heeft het begrip materialisme iets pejoratiefs. Iemand wordt een materialist genoemd als hij overdreven gehecht is aan geld of goederen. Niemand krijgt graag die stempel. Het is dan ook niet verwonderlijk dat SP en VLD verontwaardigd reageerden op de uitspraken van de CVP-voorzitter. Nochtans was het niet dat wat Van Hecke bedoelde. Zijn indeling tussen materialistische en niet-materialistische partijen verwijst naar de sociologische definitie van die begrippen. Materialisme is dan niets oneerbaars. Het betekent gewoon belang

hechten aan de basisbehoeften van de mens: voedsel, huisvesting, fysieke veiligheid. Kortom: die zaken die ieder mens absoluut nodig heeft om fysiek te overleven. De materialistische partijen zijn dan de partijen die zich vooral profileren rond de vraag hoe welvaart wordt gecreëerd en hoe de opbrengsten ervan worden verdeeld.

De Amerikaanse socioloog R. Inglehart deelt de menselijke waarden in twee categorieën in: de materialistische en de post-materialistische. De waarden dit tot de eerste categorie behoren heb ik hierboven reeds opgesomd. Tot de tweede categorie behoren waarden als respect voor het leefmilieu, participatie en persoonlijke ontplooiing. Uit Ingleharts onderzoeken bleek dat de oudere generaties materialistischer zijn dan de jongere. Kort samengevat komt zijn verklaring hierop neer: wie de tweede wereldoorlog (of de onmiddellijke nasleep ervan) nog meemaakte, weet wat het is om zijn veiligheid en welvaart bedreigd te zien. De naoorlogse generaties groeiden op in welvaart en vrede en ontwikkelden meer interesse voor postmaterialistische waarden. Anders gezegd: pas wanneer de materialistische behoeften bevredigd zijn, krijgen mensen aandacht voor de niet-materialistische waarden.

Van Heckes indeling in materialistische en niet-materialistische partijen berust op deze theorie. Om de indeling correct in te schatten moet men het volgende voor ogen houden. Alle partijen hebben aandacht voor de materiële waarden, omdat die nu eenmaal onontbeerlijk zijn. Sommige partijen hebben daarnaast ook aandacht voor de niet-materialistische waarden. Die niet-materialistische waarden, waarnaar Van Hecke in zijn stelling refereert, verschillen van partij tot partij. Agalev legt vooral een ecologische klemtoon. De partij heeft aandacht voor het milieu, maar ook voor de mens in zijn onmiddellijke leefomgeving. De VU legt een culturele klemtoon: de ontwikkeling van de mens als lid van zijn of haar volk; en tegelijk de ontwikkeling van dat volk zelf. De CVP legt een ethische klemtoon: de mens in zijn persoonlijke ontwikkeling in functie van de samenleving. Die ontwikkeling is gebaseerd op waarden van christelijke oorsprong. Deze typering is uiteraard zeer algemeen en summier.

Partijen en ideologieën

Het tweede misverstand heeft te maken met het onderscheid tussen een partij en haar ideologie. Een zwart-wit-indeling van de Vlaamse partijen in materialistische en niet-materialistische partijen kan vreemd en weinig herkenbaar overkomen voor wie de politiek in ons land volgt. Zijn CVP, VU en Agalev echt zo verschillend van SP en VLD? Uit de politieke praktijk is dat niet zomaar af te leiden. Dat heeft twee oorzaken. Ten eerste bekommeren alle partijen zich om de materiële behoeften. Vooral in tijden van economische crisis of (interne of externe) onveiligheid zijn de materiële thema's dominant aanwezig in het politieke debat. Ten tweede liggen de politieke partijen in werkelijkheid veel dichter bij elkaar dan de ideologieën die aan hun oorsprong liggen. Het gaat hier dus eigenlijk niet om een indeling van partijen, maar een indeling van ideologieën. De mate waarin de partijen zich conform hun ideologieën gedragen bepalen ze zelf. Een partij die voortdurend aan de macht is, in een coalitie, heeft het moeilijk om de conformiteit aan haar ideologie te bewijzen.

Wat zijn breuklijnen?

Het derde misverstand schuilt in het discours van de CVP-voorzitter zelf. Wanneer hij de indeling tussen materialisten en niet-materialisten een breuklijn noemt, gebruikt hij een verkeerde term. Een breuklijn is een maatschappelijke tweedeling die een bevolking (of een groot deel daarvan) verdeelt in twee kampen, die duidelijk herkenbaar zijn en waarmee men zich makkelijk kan identificeren. De drie traditionele breuklijnen zijn gekend: de levenschouwelijke, de sociaal-economische en de communautaire. Nagenoeg iedere Belg kan voor zichzelf uitmaken in welk 'kamp' hij zit. Dat geldt niet voor de indeling materialisme-immaterialisme. Dat is immers niet meer dan een sociologische indeling.

Het is opvallend hoe hardnekkig wetenschappers én politici op zoek zijn naar nieuwe maatschappelijke breuklijnen, naarmate de oude steeds minder van (electoraal) belang zijn. Die krampachtige houding brengt niets op. Onderzoek naar de evolutie van het stemgedrag (of het politieke gedrag in het algemeen) heeft immers

uitgewezen dat mensen steeds minder afstemmen op klassieke breuklijnen, en steeds meer op losse thema's die 'in' zijn. Wanneer men toch kost wat kost het kiezerskorps rond breuklijnen wil indelen, bezondigt men zich aan interpretaties achteraf en negeert men juist de actuele evolutie. Breuklijnen zoeken is trouwens zinloos, omdat men pas van een breuklijn kan spreken als zij voor iedereen duidelijk waarneembaar is in de samenleving. Als er ooit nieuwe breuklijnen ontstaan, zullen die vanzelf duidelijk worden.

De indeling tussen materialisten en immaterialisten is geen breuklijn. Maar daarom is ze nog niet waardeloos. Zij is wel degelijk geschikt als onderdeel van een typologie van de politieke stromingen. Dat zal verderop blijken. Allereerst wil ik mij echter concentreren op de vraag of politiek meer dan materialistisch kan zijn.

De liberale en socialistische visie

De kritiek van Frans Verleyen is ronduit negatief. Dat komt niet alleen door de misverstanden die ik daarmee heb uiteengezet. Er is nog een andere reden. Verleyens definitie van politiek is door en door liberaal. Hij definieert politiek louter negatief: het voorkomen van 'storingen' in de samenleving, het streven naar een zo groot mogelijke afwezigheid van lijden en onbehagen. Moreel leiderschap is voor Verleyen uit den boze. Het is uiteraard Verleyens goede recht om er die visie op politiek op na te houden, maar hij maakt een fout. Hij gaat ervan uit dat zijn visie een onbetwiste waarheid is. Vanuit die waarheid toetst hij de ideeën van de CVP-voorzitter. Hij velst dus een oordeel over een debat tussen twee visies, maar doet dat vanuit één van die visies.

Christen-democraten kiezen voor een materialisme-overschrijdende partij. Zij vinden de liberale visie op politiek onvoldoende, zelfs onjuist. Christen-democraten geloven niet in de strikte scheiding van politiek en ethiek. Voor hen zijn alle menselijke handelingen - dus ook de politieke - ethisch geladen. Dat liberalen dat niet aanvaarden, wijst op een fundamenteel verschil tussen beide politieke stromingen. Meteen bewijst het de zin van de typologie van Van Hecke [3].

De liberale ideologie gaat in haar politieke visie niet verder dan het afbakenen van materiële

spelregels om een zo groot mogelijk (materieel) welzijn te realiseren voor zoveel mogelijk mensen. Ten gronde delen socialisten dat materiële denken, al zijn hun einddoel en middelen verschillend. Het socialisme heeft (of had) een duidelijk einddoel voor de samenleving voor ogen. De ideale samenleving werd als het ware eerst op papier ontworpen, waarna de realiteit aan het ideaal moest worden aangepast. De liberalen streven niet echt naar een einddoel, maar ze hanteren net als de socialisten theoretische blauwdrukken, waarvan ze aannemen dat ze in de praktijk probleemloos zullen werken. De VLD-voorstellen over burgerdemocratie illustreren dat. Inzake middelen verschillen liberalen en socialistenvan duidelijk. De liberalen willen zich beperken tot schaarse en eenvoudige ingrepen, terwijl de socialistenvan hun ideale samenleving via tal van spelregels willen realiseren. Socialistenvan geloven niet erg in de mogelijkheden en goede wil van de vrije mens en pleiten daarom voor een verregaand ingrijpen van de overheid [4].

De middelen van beide partijen zijn dus verschillend, maar hun uitgangspunt (een materiële visie op de samenleving) en hun visie op politiek (een blauwdruk voor de samenleving) zijn gelijkwaardig. Het zou ongetwijfeld interessant zijn de geregeld opduikende pogingen tot 'paarse' coali-tievorming vanuit deze stelling te analyseren.

De christen-democratische visie

De christen-democratische ideologie, het sociaal-personalisme, gelooft niet in een blauwdruk voor de samenleving, maar wil aan politiek doen vanuit een waardenstelsel. Die waarden zijn zowel materialistisch als immaterialistisch, en vooral de laatste zijn van christelijke oorsprong. De meest voor de hand liggende kritische vraag is natuurlijk: waaruit blijkt dat in de praktijk? Welke waarden waren tastbaar aanwezig in de afgelopen 50 jaar, waarin de christen-democraten bijna continu de toonaangevende politieke stroming waren? Ik kan in dit artikel onmogelijk de balans opmaken van 50 jaar christen-democratie. Ik beperk mij daarom tot de volgende vaststelling: het pleidooi van Van Hecke voor een christen-democratische herbronning als strategie tot politieke vernieuwing is een vorm van zelfkritiek. Blijk-

baar is de CVP zich bewust van haar te geringe christen-democratische profiel.

Daarom is het goed dat de herbronningsidee grondig wordt uitgewerkt. Te vaak beperken christen-democraten het immateriële, ethische aspect van de christen-democratie tot enkele zogenaamde 'ethische' thema's, zoals abortus of euthanasie [5]. Hoe belangrijk die thema's ook zijn, ze vormen slechts een klein onderdeel van het ethische aspect van de politiek. Indien de CVP zich in haar ethisch discours minder op die onderwerpen zou concentreren, zou zij wellicht alerter kunnen reageren op nieuwe, post-materialistische waarden die steeds meer mensen nauw aan het hart liggen. De zorg voor het leefmilieu is het meest bekende voorbeeld van zo'n 'gemiste' waarde.

Maar de ethische aspecten van de politiek gaan nog verder. Naast de perscommentaren was er in de dagen na Van Heckes uitspraken een andere kritiek te lezen die veel fundamenteeler was. In een vrije tribune [6] verweet professor Schokkaert van de KULeuven de CVP dat zij haar ethisch profiel achterwege laat in economische materies. Anders gezegd: dat zij geen immaterialistische waarden hanteert in het debat rond materialistische onderwerpen. Of deze kritiek terecht is, laat ik hier in het midden [7]. Interessant is ze in ieder geval. Ze laat ons immers toe ons model te verfijnen: er zijn niet enkel materialistische en immaterialistische onderwerpen; er zijn bovendien immaterialistische (ethische) waarden die in elk debat aanwezig kunnen of moeten zijn. Precies door in iedere beleidsmaterie de ethiek als uitgangspunt nemen zou de christen-democratie een echt ethisch surplus kunnen creëren. Op die manier zou ze de door haarzelf uitgeroepen ethische oppositie vaarwel zeggen.

De groenen en de volksnationalisten

De ecologische en volksnationalistische ideologie zijn eveneens gebaseerd op waarden: de zorg voor het leefmilieu en de ontplooiing van en binnen een volk. Daarom horen Agalev en de VU thuis in de categorie van de materialisme-overschrijdende partijen. Toch zijn er verschillen met de christen-democratie.

Het belangrijkste verschil is de beperktheid

van hun waardenstelsel. Groenen en volksnationalisten spitsen zich toe op één enkele waarde. In de loop der jaren hebben Agalev en de VU weliswaar een volledig programma opgesteld, met visies op alle mogelijke aspecten van de samenleving, maar ten gronde blijven zij gefundeerd op één waarde. Uit verkiezingsonderzoek blijkt trouwens dat het merendeel van hun kiezers hen ook op die waarde beoordeelt. Het ecologisme en de volksontplooiing zijn echter niet zondermeer het monopolie van groenen en volksnationalisten. Die waarden zijn ook potentieel aanwezig in het sociaal-personalisme van de christen-democratie, maar ze werden te laat of te weinig uitgewerkt en politiek benut. Het ecologisch ideeëngoed van de groenen zit onmiskenbaar vervat in de vierde pijler van het sociaal-personalisme: het rentmeesterschap. Volgens die idee is de aarde een erfgoed waarvoor de mens zorg moet dragen. De mens moet de aarde generatie na generatie verrijkt maar ongeschonden doorgeven. Het Vlaamse ideeëngoed van de VU vindt dan weer een plaats in de eerste pijler van de christendemocratische ideologie: het personalisme. De ontwikkeling van een mens binnen zijn volk en de ontwikkeling van dat volk zelf passen perfect in de persoonswordingsidee. Het personalisme is echter een stuk ruimer en ziet de mens ook als deel van andere groepsverbanden zoals gezin, familie, vriendenkring, werk, buurt, tot zelfs de hele mensheid toe.

Een ander verschil tussen de CVP en Agalev en de VU is het mensbeeld dat zij hanteren. Sinds halfweg de jaren '80 is Agalev een economische koers gaan varen die vooral geënt is op de socialistische uitgangspunten en weinig vertrouwen stelt in de mogelijkheden van de vrije mens. Recent is de VU - of althans een hoofdstroom ervan - dezelfde richting uitgegaan.

Het vertrouwen in het menselijke kunnen

Dat brengt mij bij een tweede invalshoek die ik zou willen gebruiken om de Vlaamse politieke partijen in te delen: het geloof in het menselijk kunnen. Dat betekent dat men ervan uitgaat dat mensen, uit vrije wil en zonder hulp van de overheid, tot heel wat in staat zijn. Het geloof in het menselijk kunnen veronderstelt een vertrouwen

in de menselijke vrijheid. De mens kan immers zijn mogelijkheden maar benutten als hij daartoe de nodige vrijheid krijgt.

Het is evident dat de liberalen in de vrijheid geloven. Dat is immers het uitgangspunt van hun ideologie. Ook de christen-democratie, meer specifiek het personalisme, impliceert een verregaande vrijheid. De mens heeft die vrijheid immers nodig om zijn persoonswording waar te maken. Het essentiële verschil tussen liberalen en christen-democraten zit in de definiëring van de vrijheid. De liberalen definiëren de vrijheid andermaal negatief. Voor hen betekent vrijheid de afwezigheid van banden, beperkingen, remmingen. Christen-democraten definiëren vrijheid als de mogelijkheid zich ten dienste te stellen van de medemens. Het concept van de verantwoordelijke samenleving impliceert naast vrijheid ook verantwoordelijkheid. Christen-democraten formuleren het ook wel als 'vrijheid-in-verantwoordelijkheid'. Ook vrijheid wordt dus ethisch geladen. Ondanks de verschillende benadering hebben christen-democraten en liberalen een positief mensbeeld: zij vertrouwen de mens en willen hem de nodige vrijheid laten.

Een alternatieve indeling van de partijen

Als we de graad van materialisme en de graad van vertrouwen in de menselijke capaciteiten combineren, kunnen we een model construeren dat de klassieke politieke partijen op een actuele manier indeelt (zie tabel). In dit model is naast de horizontale indeling ook een verticale indeling opgenomen. Dit is natuurlijk niet het ultieme ideologische model. Er zijn nog andere criteria te vinden die tot andere indelingen kunnen leiden. Zo is het begrip verantwoordelijkheid niet expliciet in dit model opgenomen [8]. Iedere partij zal er bij het construeren van een dergelijk model toe geneigd zijn vooral die criteria te gebruiken die de eigen partij van de andere onderscheiden. Het model dat ik heb gemaakt is uiteraard een christendemocratisch model.

Conclusie

De tweedeling tussen materialistische en materialisme-overstijgende ideologieën is zeker geen maatschappelijke breuklijn. Het is wel een

Tabel

Indeling van de Vlaamse partijen

	weinig vertrouwen in de mens	veel vertrouwen in de mens
materialistisch	SP	VLD
meer dan materialistisch	Agalev	CVP VU

zinnig model om ideologieën in categorieën te verdelen, want er schuilt een fundamenteel verschillende visie op politiek achter. Naast dit criterium zijn nog andere criteria mogelijk om partijen ideologisch te typeren. Ik heb het geloof in het menselijk kunnen in een model verwerkt en ook het begrip verantwoordelijkheid genoemd.

Het is zinvol dat politieke partijen voor zichzelf nagaan welke criteria zij echt belangrijk vinden, dat ze bekijken wat hen fundamenteel onderscheidt van de anderen. Of anders gezegd: wat hun centrale bestaansreden is. Als zij daarin slagen wordt het debat over de toekomst van de politieke stromingen veel boeiender en gefundeerder. Slechts in de mate dat verschillende partijen dezelfde criteria [9] als essentieel erkennen, kunnen zij een echt herverkavelingsdebat aangaan. Uiteindelijk blijven natuurlijk de kiezers de auteurs van de echte politieke herverkaveling.

- [1] Desmet, Y., Humo sprak met Jean-Luc Dehaene. In: *Humo*, 22 september 1994, blz. 33.
- [2] Verleyen, F., De stof ontstegen. In: *Knack*, 14 september 1994, blz. 5.
- [3] Da it bewijst uiteraard niet dat de christen-democraten het bij het rechte eind hebben. Het toont wel aan dat ze anders aankijken tegen politiek.
- [4] Al hebben de hedendaagse socialistische partijen dat in de praktijk sterk afgezwakt.
- [5] Zie hierover de uitspraak van voormalig CVP-voorzitter Herman Van Rompuy, die na de stemming van de nieuwe abortuswetgeving in 1990 de CVP uitriep tot de "ethische oppositie".
- [6] Schokkaert, E., Van Heckes appel sociaal-economisch vaag. In: *De Standaard*, 20 september 1994, blz. 8.
- [7] In *De slogans voorbij* is de ethische dimensie eigenlijk doorlopend aanwezig.
- [8] Dat begrip kan nog eens worden opgesplitst in de verantwoordelijkheid van de bevolking en het maatschappelijke middenveld enerzijds en de verantwoordelijkheid van de overheid of de politiek anderzijds.
- [9] Dus niet noodzakelijk dezelfde beleidsthema's.